

ר' חיים יוסף
ב"ר אליהו ישראל ז"ל

נר לשולחן שבת

פרשת נח

גליון 340

בכל עניני העלון
תרומות והנצחות
נתנאל רוזנבלט
רח' צבי 21 ב"ב 5791486

'ערב שבת, מנהג קהילות גדולות, כשהגיע חצי שעה סמוך למנחה מכריז השמש לבשל דגים'.
(ב"ה רנ"ו)

גדול הדור שהלך לשוק רק פעם אחת בשבוע...

רבינו בעל "תרומת הדשן" - 'זכורני שהוא לא הלך לשוק אלא ביום שישי, לקנות דגים לכבוד שבת, ובסוף ימיו, כשנחלש לא הלך כלל לשוק ושלח לקנות לו דגים'.

(לקט יושר' הלי בהכנס"ס כ"ב)

מאורע חשוב במיוחד ארע ביום ב' במרחשון

ביום זה ירושלים נכבשה מידי הצלבנים על ידי החליף המוסלמי הנודע צאלח א-דין, בשנת ד' אלפים תתקמ"ה 1187, וכך הדרך נפתחה בפני התיישבות יהודית מחודשת בעיר.

ואכן תוך מספר שנים נוסדו בה שלש קהילות: קהילת אשקלון - קהילה מעולה... בני המערב - קהילה חשובה וטובה...

השבת חל יום הזכרון לגאון רבי מנחם מנדל קרוכמל ה"צמח צדק", תלמידו של הב"ח, מיישיבתו יצאו גדולי הדור. א' חשון תכ"א

"ויברך אלקים את נח ואת בניו... ובכל דגי הים בידכם נתנו." (פ"ט)

"כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה חוץ מתשרי".

על יהודי העיר ניקלשבורג נפלה צרה. הגויים, מוכרי הדגים העלו את מחירי הדגים לשבת. הם ראו שהיהודים מוכנים לשלם כל מחיר, העיקר שיהיו להם דגים לכבוד שבת קודש.

בעקבות כך תיקנו הקהל שאף יהודי לא יקנה דגים במשך החודשים הבאים, הם קיוו שתקנה זו תביא להוזלת הדגים.

שאלו תלמידי הישיבה את רבם בעל ה"צמח צדק" שתי שאלות חשובות:

- א. האם מותר לתקן תקנה כזו, הרי כבוד השבת לענגה בדגים?
- ב. הגמרא אומרת: "פרנסתו של אדם קצובה לו מראש השנה, חוץ מהוצאות שבת ויום טוב, שאם מוסיף מוסיפים לו". אז מה בכך אם יקנו דגים ביוקר, הרי הקב"ה יפרע להם?...

והשיבם:

ראשית - אמנם החובה לכבד את השבת היא מן התורה, וכפי שנאמר "וקראת לשבת עונג", אך גם בדבר שהוא מהתורה יש לחכמים את הכח לתקן בו תקנות וסייגים. וכפי שעשה רבן שמעון בן גמליאל, שתיקן בקנינין של יולדות שעמדו בדיני זהב (כריתות ח). לכן היה מותר לקהל לתקן שלא יקנו בני ניקלשבורג דגים לכמה שבתות, כדי שיוזלו. וזה בגדר "עת לעשות לה'".

ושנית - נכון הדבר שהקב"ה פורע את הוצאות השבת, אבל מה יעשו העניים שאין להם כסף לקנות דגים. ואין להם ללוות לצורך זה, שנאמר "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות".

ולכן טוב שתיקנו תקנה חשובה זו, שכך יוזלו הדגים, ויוכלו כל בני העיר לכבד את השבת.

אם הגויים מייקרים את שער הדגים, נכון לתקן שלא יקנו דגים!
(מג"א או"ח רמ"ב א' ועיין באה"ט וש"ע הרב ק"א ד' אודות השמטת חיוב אכילת דגים בש"ע וברמב"ם)

הגאון מה"ר נסים אזולאי, ראב"ד צפת, תיקן שלא לעשות את סעודת יום המילה בבשר אלא בדגים!

משתי סיבות: א. משום שהם נמכרים אצלנו בזול יותר מן הבשר, כדי שלא לבייש את מי שאין לו. כעין מה דכתוב שבנות ירושלים היו יוצאות בכלי לבן שאולים. ב. דרך ארץ - ילמד אדם את בני ביתו להסתפק במזונות קלים, ולא בבשר ויין. (הולין פד'. "ארץ חיים" י"ד ר"ס ה' י"ב, רבי נסים זרחיה אזולאי נהרג ברעידת האדמה בצפת בשנת תקצ"ז)

וקהילת בעלי התוספות - "שהיו גדולי וחסידיו עולם... היו בהם יותר משלש מאות רבני צרפת ואנגליה, והמלך כיבדם כבוד גדול... ויבנו בירושלים בתי כנסיות ומדרשות. וגם רבינו, הכהן הגדול, רבי יהונתן הלך עמהם, והתפללו על גשמים, ונעשה להם נס ונענו, ונתקדש ה' על ידם".

(רבי יוסף וירגא)

מנהגים רבים התחדשו והנהגו על ידם בארץ ישראל. (נ"ר)

רבי יהודה אלחריזי שהגיע לירושלים שלוש שנה אחר כך, הביא באחד משיריו, שצאלח א-דין הוציא "קול קורא" בנוסח כורש ליהודים לבוא ולגור בירושלים. אך הדעות חלוקות בין החוקרים אם אכן פורסם קול קורא כזה.

קשה היה באותן השנים לגור בירושלים. בגניזה הקהירית נמצא מכתב מאותן השנים, שנשלח מירושלים בידי אבו זכרי בן אליהו, שהיה רופאו האישי של סולטן מצרים אל עזיז, אל אביו שבאלכסנדריה: "התרנגולות אצלנו ביוקר, חתיכת סוכר לבן עם שקדים עולה דרהם שלם..."

על אף הקושי ומצוקת החיים, בני ישראל ראו בישיבה בירושלים זכות גדולה, וכפי שכתב אבו זכרי, במכתבו: "ומי שמשנה את דעתו שלא לגור בירושלים לא יראה טוב, וגם מי שיוצא מירושלים, ממיט אסון על עצמו או על ילדיו, וגלוי הדבר לנו, שלכן באו עלינו כל האסונות האלו..."

הסולטן המצרי אל עזיז עלה להלחם וצר על דמשק, רופאו היהודי אבו זכרי חלה באמצע הדרך, ונשאר בירושלים. (שבט יהודה, התכנוני, איגרות ועוד)

ב' חשוון - קהילה שזוכרת

פורים בעיר פוזנא - לזכר התלאות שעברו תושבי העיר בשנת תס"ה 1704, כאשר צרו צבאות רוסיה ופולין על העיר, לגרש את השבדים. עשרת אלפים פגזים מלאי אבק שריפה וכדורים נפלו על העיר, ונעשה נס ליהודים ולא ניזוק מהם איש!
וקבעוהו בני קהילת פוזנא יום תענית ושמחה ביום ב' חשוון, שבו היה גוף הנס.
(מתוך "פנקס קהילת פוזנא")

א' חשוון - קהילה ששוכחת...

מעשה בקהילה אחת שהסכימו לתקן תקנה לחמש שנים, וקבעו בחרם שהתקנה תתחיל בראש חודש חשוון. והנה בהגיע הזמן, בשל טרודותיהם שכחו ולא החלו לבצע את החלטתם... לאחר כחודש נזכרו בתקנה, אך עתה מעט מבני העיר חזרו בהם, וטוענים שהתקנה בטלה, הואיל ולא התחילה בזמן שקבעו.
השיבם הרא"ש: לא ידעתי טעם לבטלה, וכי בשביל שלא קיימוה בזמן שקבעו תתבטל התקנה, מי התירה שתתבטל?!
(ש"ת הרא"ש כלל ז' ב')

ביום ראשון, ב' חשוון יחול יום הזכרון לגאון ישראל והדרו רבי שמואל דה מודינה, רבינו המהרש"ם, נפטר בסלונקי שנת ש"ו

אנשי המבול תרתי משמע... "המבול" מהדורה בתרא...

ראובן שר בביתו של שמעון את הקומה התחתונה. לאחר זמן החל השטן לרקד ביניהם... שמעון ביזה את ראובן מספר פעמים ובית הדין נאלץ לנדונו. מאז ואילך היו רוב ימיהם במריבות וקטטות...

חיפש המשכיר תואנה היאך להוציא את ראובן מביתו, עד שעלה במוחו רעיון מכוער: **"עצת המבול"...**

הוא סיפר לחבריו: 'אחורר חור בקומה העליונה מעל חדרו של ראובן, בדיוק מעל מיטתו, אציף את החדר בקומה העליונה במים, והמים יזרמו על מיטתו ורכושו, וכך סוף כל סוף יאלץ לברוח מביתי...' אמר ועשה.

ויהי היום, יום השבת, ראובן שב מתפילת מנחה בבית הכנסת נשכב על מיטתו ונרדם. **והנה לפתע מבול החל לרדת עליו: ראובן, מיטתו, בגדיו ורכושו הוצפו במים** שזרמו מהחור בתקרה, "זכה" והתקיים בו הפסוק **"וארובות השמים נפתחו"...**

באותו הזמן שמעון וחבריו אכלו סעודת שבת. לפתע שמעו צעקות וקולות ניפוץ של רהיטים וכלים. הם חשדו כי זה ראובן, אך לאיש מהם לא היה אומץ לצאת ולראות מי הוא זה ואיזה הוא - 'פן יפרוץ בהם'...

שמעון והלשין לשלטונות על ראובן, וטען שהזיקו. בערכאות העלילו על ראובן עלילות ונאלץ ראובן להוציא כסף רב - "ג גרושים כדי להנצל ממשפט ומאסר.

והנה, לא די היה לשמעון בעונש הזה ותבע את ראובן בבית דין אחד. אותו בית דין קנסו את ראובן בסכום נכבד.

ראובן שחש עצמו נפגע בכפליים, פנה לבית דין חשוב וטען: **א. אסור היה למוסרו לשלטונות. ב. הכחיש ואמר שלא הוא האיש שהרס את ביתו של שמעון, ואיך קנסוהו בלי עדים?!**

פסקו בית הדין: אם יש עדים שראובן הזיק יש להענישו. ואף שנפסק שכל המקלקלין פטורין, הוא אינו מקלקל אלא מתקן, שהרי בכך שיכך חמתו. אמנם אם הוא שגג אין להענישו, אלא יכתוב בפנקסו 'אני פלוני... כשיבנה בית המקדש אביא חטאת'.

ומכל מקום אם הוא ציית דינא היה צריך להענישו בדיני ישראל והיה אסור למוסרו לערכאות, כי רבים מהם חומדים ממון ישראל, וכאשר יהודי נופל בידם אין חומלים עליו...

ואדרבה ראוי היה להעניש את שמעון על שפיכת המים, ועל שגרם להחטיא את ראובן, ועל שמסרו ביד הערכאות.

כשהובאו הדברים לפני המהרש"ם הסכים עמהם וכתב: 'נפלאתי הפלא ופלא מה ראה בית הדין הראשון להעניש את ראובן, אין ספק כי את שמעון שמסר את ראובן לשלטונות בפרהסיא, ראוי לעונשו עונש חמור על שפשע לעשות כן. הלא כשישראל נכנס בידם אין מרחמים עליו והוא הביאו לידי סכנה.

וטעו כשפסקו להעניש את ראובן. עולם הפוך ראיתי! ראובן ספק חוטא נענש, ושמעון חטא פשע גדול, ומזוכה. אילו הדבר היה תלוי בי הייתי מעניש את בית הדין שפסק כך!!!
והייתי מחייב את שמעון לשלם את הכסף שהוציא ראובן להציל עצמו מהערכאות. ועל הצער שגרם לא יכופר לו, עד שיתחנן ויפייס ויבקש את מחילתו.
(ש"ת מהרש"ם או"ח ה')

"ונח מצא חן בעיני ה' - כי אותך ראיתי צדיק לפני דבור הזה". (פ"ו-פ"ז)

מעשה ברופא יהודי חכם ונכבד, שמצא חן בעיני הסולטן הטורקי מהמיט ושריו. הרופא שירת את בית המלך שנים רבות במסירות ונאמנות.

בימים ההם גידל ורומם המלך את הרופא, כי נשא חן בעיניו, מרוב תבונה וחכמה, ויטב בעיני המלך, ופטר אותו ואת זרעו, עד עולם, מכל מס ועול מלכות, והכל נכתב ונחתם בכתב מלכות.

לאחר זמן, בשוב המלך אל עיר מלכותו אבד הכתב. ויבקש מן המלך לתת לו כתב שני. וחזר וכתב - 'גזרתי ופטרתי לחכם הרופא וכל יוצאי ירכו פטור עולם וכולל ... והאיש אשר ימלאנו לבו לבקש מהם יחרם ...' וזה אות ומופת לאהבה ולחיבה יתירה אשר היה בין הרופא והמלך, כי לתת כתב זה בשנית, זה רק ליחידי סגולה, אלו אשר המלכים חפצים ביקרם.

עברו מאה ושלושים שנה, חמישה סולטנים, ומערכת מסובכת ומפורטת של פסקים ותקנות, לדוגמא - איך יגבו מס כשאחד מבני הזוג אינו ממשפחת הרופא, מה דינה של נדוניה שמכניסה כלה לבית משפחת הרופא, או ירושת חתן שנפטר ועוד. **החליטו ראשי הקהילות בקושטא,** בה היו גרים צאצאיו של הרופא - 'עד כאן, מעתה ואילך נגבה מכם מיסים!'

המהרש"ם השיב באריכות ופסק: דין זה יש בו שתי בחינות, דין התורה ודין המנהג. ולמעשה, צאצאי הרופא זכאים בדינם בין מדין תורה ובין מצד המנהג.
(שם חו"מ ס"ד ועיי"ש)

שבת ראש חודש

"שמעתי שבארצות המערב נוהגים בליל ראש חודש לכבדו, ולהדליק בו נרות כשבת. ולכן בליל ראש חודש כשמדליק נרות כרגיל, יוסיף נר אחד לכבוד ראש חודש".
("יוסף אומץ")

וב"מעשה רב" כתב: "בעת תפילת ערבית של ר"ח מרבין קצת בנרות, ורבינו לבש כובע שבת לכבוד ר"ח שהוא מדאורייתא".

לפי זה, היה ראוי להוסיף השבת נר נוסף, שהוא יהיה לכבוד ר"ח, כדוגמת התבשיל שמוסיפים בשבת ר"ח.
(נר לשלחן שבת)

במה שונה ראש חודש חשוון משאר ראשי חודשים?

נחלקו הפוסקים בתפילות שאין אדם רגיל בהם, אם צריך להסדיר תפילתו, והיום נוהגים שלא להסדיר. (טושו"ע ק' ונו"כ לרוב)

חידש הב"ח: תפילת ראש חודש מרחשון צריך להסדירה, כיון שכבר יותר משלושים יום לא התפללו תפילת ר"ח!
(וכ"כ כנה"ג)

יש שחידשו: שונה תפילת מוסף של ראש חודש חשוון ממוספי שאר ראשי חודשים, שיש לאומרה מתוך הסיודור! שהרי "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרום על פה", וכידוע בכל תפילת מוסף מזכירין תורה שבכתב, שהיא מענין היום, אלא שמוספי שבת ור"ח שתדירים ושגורים יפה מותר לאמרום על פה, אבל מוסף ר"ח חשוון שנאמר אחרי הפסקה של חודשים, יש לחשוש שמא הפרשה אינה שגורה על פיו יפה.
(מבכשי תורה)

מצינו בליקוטים ישנים כי תפילת מוסף של ראש חודש רחל אמנו תיקנה, כשצפתה ברוח הקודש שעתידות הנשים שלא להכשל בעגל. וראיה לדבר, שרמזה את שמה בשלש התיבות הראשונות של התפילה: 'בְּרַאשֵׁי תְּדַשִּׁים לְעַמְךָ' - ראשי תיבות 'רחל'.
(התדיר" לרבי שמעון ב"ר יקותיאל)